

MANUAL DE DREPT PENAL
PARTEA GENERALĂ

Mihai Adrian HOTCA

MANUAL DE DREPT PENAL PARTEA GENERALĂ

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

Universul juridic
București
-2020-

TITLUL I

Aspecte generale

Capitolul I

NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Secțiunea 1

Dreptul penal – ramură de drept (pozitiv)

§1. Definiția, obiectul și sarcinile dreptului penal

1.1. Preliminarii

În limbaj comun, putem spune că *Dreptul penal* este alcătuit din legile care descriu (prevăd) și interzic sub amenințarea închisorii pe durată determinată, detențiunii pe viață sau amenzii faptele cele mai grave ce pot fi săvârșite în societate și care lezează valorile sociale importante, printre care se numără faptele contra omului (de exemplu, omorul, lovirea, vătămarea corporală, violul sau șantajul), contra patrimoniului (de pildă, furtul, tâlhăria, înșlăciunea sau abuzul de încredere), contra securității naționale (trădarea, înalta trădare sau spionajul) etc.

În accepțiune curentă, atunci când se folosesc expresiile sau termenii *Drept penal*, *Cod penal*, *lege penală*, *infrațiune*, *infractor* și alții specifici materiei de care ne vom ocupa în această carte, cei care întrebuițează asemenea expresii ori termeni sau cei care îi aud se gândesc, de regulă, la închisoare (penitenciar, carceră, loc de detenție), adică la pierderea libertății.

Într-adevăr, persoanele care săvârșesc fapte prevăzute de legea penală riscă să fie încarcerate, chiar dacă finalmente nu toate vor ajunge la închisoare, din diverse și felurite cauze, pe care le vom analiza în lucrarea de față.

Această disciplină de studiu – *Dreptul penal. Partea generală* – ne ajută să dăm răspunsuri la întrebări, precum:

- Legea penală română se aplică tuturor persoanelor și faptelor și persoanelor?
- Căror fapte se aplică legea penală dacă, de la data săvârșirii acestora și până la executarea sancțiunilor, se schimbă legea penală?
- Se poate aplica legea nouă unor fapte din trecut?
- Ce înseamnă infrațiune?
- Ce sancțiuni (pedepse, măsuri educative ori măsuri de siguranță) se aplică celor care comit infrațiuni?
- Ce se întâmplă cu cei care săvârșesc fapte, care aparent sunt infrațiuni, însă *in concreto* se constată că este incidentă legitima apărare, starea de necesitate, iresponsabilitatea, cazul fortuit etc.?
- Sunt pedepsiți cei care pregătesc comiterea unor infrațiuni sau care încearcă săvârșirea de infrațiuni, dar nu reușesc să transpună în practică ceea ce și-au propus?
- Cum sunt sancționate persoanele care săvârșesc în cooperare o infrațiune?
- Cum este sancționată o persoană care săvârșeste mai multe infrațiuni?
- Cum sunt sancționați minorii care comit fapte interzise de legea penală?
- În ce condiții (de exemplu: până când?; este necesară plângerea persoanei vătămate?; poate avea loc împăcarea? etc.) poate fi sancționată o persoană care a comis o infrațiune?

- Toți cei care săvârșesc infracțiuni ajung la închisoare (penitenciar)?
- Pedepsele aplicate se execută integral?
- Ce se întâmplă după ce o persoană condamnată pentru săvârșirea unei infracțiuni a executat pedeapsa sau aceasta s-a stins în alt mod (de exemplu, ca urmare a prescripției, grațierii etc.)?

Expresia ***drept penal*** are două accepțiuni recunoscute în literatura de specialitate, respectiv de ramură a științei dreptului și de ramură a sistemului dreptului pozitiv.

Pentru a evita confuziile, de la început precizăm că, deși cele două sensuri ale expresiei „drept penal” sunt legate indisolubil, acestea au conținuturi bine stabilite și, totodată, diferite. Astfel, în timp ce dreptul penal, ca ramură de drept, este o parte a sistemului juridic (a ansamblului normelor juridice în vigoare), dreptul penal ca ramură a științelor juridice este o parte a sferei (genului) științelor dreptului.

Corelația între cele două noțiuni rezidă în aceea că dreptul penal pozitiv reprezintă, în fapt, obiectul de studiu al științei dreptului penal.

În doctrină, ca expresii echivalente sintagmei „drept penal”, se mai utilizează: ***drept criminal*** (*crimen*, *-inis*)¹ și, foarte rar, ***dreptul apărării sociale***.

În statele europene (de pildă, Spania, Franța sau Italia), cea mai folosită denumire pentru desemnarea ramurii de drept care reglementează relațiile de apărare socială esențiale este sintagma ***drept penal***². Aceasta derivă din substantivul latin *poena* (pedeapsă) și din adjectivul *poenalis* (referitor la pedeapsă).

Sintagma *drept penal* poate fi considerată parțial depășită de noile realități, în special având în vedere faptul că funcția aflictivă (de constrângere) a dreptului penal nu mai este atât de evidentă ca în perioada clasică a dreptului penal (secolele XVIII-XIX). De asemenea, dreptul penal contemporan este focalizat, cel puțin la fel de mult ca în privința funcției represive, și asupra altor două funcții (sarcini), și anume funcțiile preventivă și educativă.

Totuși, dacă luăm în considerare faptul că celelalte expresii ce pot fi folosite – *drept criminal* și *dreptul apărării sociale* – nu sunt nici ele la adăpost de critică și dacă adăugăm argumentul că sintagma *drept penal* este cea mai răspândită, iar la noi aceasta este de mult *împământenită*, suntem de părere că denumirea *drept penal* este recomandabilă pentru ramura de drept ce urmează a fi tratată în paginile cărții de față³.

1.2. Definiția dreptului penal pozitiv (ca ramură de drept)

Pentru definirea unei ramuri de drept trebuie avute în vedere anumite elemente, respectiv: obiectul de reglementare, metoda de reglementare, subiectele și scopul edictării normelor specifice.

¹ Această denumire provine din substantivul latin *crimen* (crimă, infracțiune, delict) și din adjectivul latin *criminalis* (referitor la crimă). Expresia drept criminal este utilizată, în principal, în doctrina anglo-saxonă, dar și în cea europeană. De pildă, lucrarea autorilor G. Stefani și G. Levasseur, apărută în anul 1967, în Franța, este intitulată *Traité de droit criminel*. În lucrările în limba engleză sunt folosite expresiile *Criminal law* și *Penal law*.

² De pildă, *derecho penal*, *droit pénal*, *diritto penale* etc.

³ Dacă pentru a denumi această ramură de drept s-ar folosi expresia drept criminal, aceasta ar acoperi numai instituția infracțiunii. Amintim că, în literatura de specialitate din țara noastră, se susține teza că „pare mai corespunzătoare denumirea de drept al apărării sociale” (C. Bulai, B.N. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 8).

Pornind de la premisele de mai sus, definim dreptul penal ca **ramura subsistemului dreptului public ce cuprinde ansamblul normelor juridice care reglementează relațiile de apărare socială esențiale (fundamentale), născute ca urmare a incriminării și săvârșirii faptelor ce constituie infracțiuni, în scopul protecției societății, prin prevenirea infracțiunilor și tragerea la răspundere penală a celor care nu se conformează**¹.

Definiția dreptului penal relevă următoarele **elemente** ale acesteia:

- dreptul penal este o **ramură a dreptului (subsistemului) public**, deoarece, în cazul raporturilor penale de conformare, statul este implicat prin impunerea conduitei ce rezultă din normele de incriminare, iar în cazul celor de conflict, statul intervine prin aplicarea sancțiunilor celor care săvârșesc infracțiuni;

- dreptul penal este un **ansamblu (unitar) de norme juridice** care, alături de normele aparținând celorlalte ramuri de drept, reprezintă o **componentă a dreptului public și, implicit, a sistemului dreptului românesc**, ceea ce înseamnă că este o **parte** a acestui sistem;

- relațiile sociale reglementate de normele dreptului penal sunt **relații de apărare socială esențiale (fundamentale)**. Aceste relații sociale sunt esențiale pentru că ele se nasc în jurul celor mai importante valori sociale (de pildă, viața persoanei, libertatea persoanei, proprietatea persoanei, securitatea națională etc.);

- dreptul penal **descrie (incriminează) faptele** ce constituie infracțiuni și **sancțiunile** corespunzătoare acestora. În principiu, destinatarii nu pot invoca necunoșterea legii penale, astfel că ei trebuie să cunoască atât infracțiunile, cât și consecințele comiterii lor (sancțiunile). Și alte ramuri sau subramuri de drept reglementează relații de apărare socială (de exemplu, dreptul contravențional sau dreptul fiscal), dar faptele ilicite din alte ramuri ori subramuri de drept poartă alte denumiri. Spre exemplu, faptele ilicite din domeniul dreptului contravențional se numesc contravenții, iar cele din materia dreptului fiscal se numesc delikte fiscale;

¹ Prof. C. Bulai și prof. B.N. Bulai definesc dreptul penal ca fiind „acea ramură a dreptului public, formată din ansamblul normelor juridice care reglementează relațiile de apărare socială prin incriminarea ca infracțiuni, sub sancțiuni specifice denumite pedepse, a faptelor periculoase pentru valorile sociale, în scopul apărării acestor valori, fie prin prevenirea infracțiunilor, fie prin aplicarea pedepsei persoanelor care le săvârșesc” (C. Bulai, B.N. Bulai, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 7). În mod asemănător este definit dreptul penal pozitiv și de prof. C. Mitrache, în C. Mitrache, Cr. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 22. A se vedea și L.V. Lefterache, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 12. Prof. Fl. Streteanu și D. Nițu, parafrazănd o decizie a CEDO – potrivit căreia presa este „câinele de pază al democrației” –, afirmă că: „dreptul penal își asumă rolul de «câine social, revenindu-i misiunea apărării valorilor fundamentale ale vieții în societate” (Fl. Streteanu, D. Nițu, *Drept penal. Partea generală, vol. I*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 10). Pentru alte definiții ale dreptului penal, a se vedea: N. Neagu, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2020, p. 7; M.-I. Mărculescu-Michinici, M. Duinea, *Drept penal. Partea generală. Curs teoretic în domeniul licenței*, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 3. În dicționarul juridic penal, dreptul penal este definit ca fiind: „totalitatea normelor juridice ce reglementează reprimarea faptelor care, din cauza pericolului pe care îl prezintă pentru orânduirea socială și de stat, precum și pentru ordinea de drept, constituie infracțiuni” (G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu, *Dicționar juridic penal*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 101).

• dreptul penal are ca scop **protecția societății împotriva infractorilor**, prin prevenirea săvârșirii de către aceștia a infracțiunilor și prin sancționarea celor care nu se conformează preceptelor normelor de incriminare. Protecția valorilor sociale se realizează atât prin incriminarea faptelor periculoase, întrucât anumiți destinatari se conformează conduitei prescrise (simpla existență a legii determină, din partea unora, o conduită de respectare a valorilor sociale), cât și prin sancționarea promptă a celor care nesocotesc legea penală.

1.3. Obiectul dreptului penal

În doctrină există două puncte de vedere în ceea ce privește conținutul obiectului dreptului penal material (substanțial). Într-o opinie (minoritară), se susține că dreptul penal substanțial reglementează numai relațiile sociale de conflict (de represiune), adică cele care se nasc ca urmare a săvârșirii de infracțiuni¹. Cu alte cuvinte, conform acestei teze se contestă implicit rolul preventiv al dreptului penal.

Opinia majoritară este că dreptul penal material are ca obiect atât relațiile de apărare socială care se nasc începând cu data intrării în vigoare a legii penale, indiferent de momentul în care aceasta este nesocotită sau dacă este ori nu încălcată, cât și cele care apar ca efect al comiterii infracțiunilor. Normele penale au eficiență din momentul intrării lor în vigoare², deoarece începând cu această dată o parte dintre destinatarii normelor penale se conformează (din convingere, din teama de sancțiuni sau din necunoaștere) preceptelor acestora.

Pe baza celor de mai sus, putem spune că **obiectul dreptului penal pozitiv îl constituie raporturile juridice de conformare și de conflict**, adică totalitatea relațiilor de apărare socială esențiale generate de incriminarea și săvârșirea faptelor ce constituie infracțiuni³.

1.4. Sarcinile (funcțiile) dreptului penal

Teoria de specialitate nu este unitară în ceea ce privește identitatea funcțiilor (sarcinilor) dreptului penal și nici referitor la relațiile dintre acestea. Tendința majorității autorilor de specialitate este de a separa funcțiile dreptului penal de rolul (funcțiile) sancțiunilor din această ramură juridică.

În doctrina românească, majoritatea autorilor se situează pe poziția reținerii unui număr de trei funcții ale dreptului penal, și anume funcția preventivă, funcția normativă și funcția asigurării dezvoltării sistemului de valori sociale⁴.

¹ Pentru această opinie, a se vedea: L. Birö, *Aspecte ale raportului juridic penal*, Studia Universitatis, Babeș-Bolyai, Series Jurisprudentia, 1966, p. 85; I. Oancea, *Tratat de drept penal. Partea generală*, Ed. All, București, 1994, p. 7.

² Pentru această opinie, a se vedea: V. Dongoroz, *Drept penal*, București, 1939, p. 28; C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 10; C. Mitrache, Cr. Mitrache, *op. cit.*, p. 32.

³ Sunt și relații sociale disciplinate de dreptul penal, care se nasc din săvârșirea unor simple fapte prevăzute de lege, care nu pot fi considerate infracțiuni. Spre exemplu, legea penală prevede posibilitatea aplicării unor sancțiuni de drept penal pentru fapte prevăzute de legea penală săvârșite de persoane iresponsabile, cu toate că ele nu constituie infracțiuni. De pildă, luarea unor măsuri de siguranță.

⁴ A se vedea: C. Bulai, B.N. Bulai, *op. cit.*, p. 24; C. Mitrache, Cr. Mitrache, *op. cit.*, p. 32. În doctrina străină, sunt reținute ca funcții ale dreptului penal, de regulă, trei asemenea sarcini. De pildă, A. Pagliaro

Într-o altă optică, se consideră că dreptul penal are două funcții (sarcini): funcția protectoare și funcția educativă¹. Conform acestei opinii, funcția protectoare se referă la ocrotirea valorilor sociale esențiale și a infractorului împotriva unei eventuale disproporții între faptă și reacția puterii de stat².

În ceea ce ne privește, apreciem că dreptul penal are trei funcții: funcția normativă, funcția preventiv-educativă și funcția sancționatoare³.

Funcția normativă constă în sarcina statului, îndeplinită prin intermediul legiuitorului, de a reglementa relațiile de apărare socială esențiale (fundamentale). Statul este obligat să identifice care fapte trebuie incriminate, sistemul de sancțiuni aplicabile făptuitorilor și să disciplineze relațiile sociale referitoare la reacția statului prin organele sale competente.

Funcția preventiv-educativă constă în sarcina statului de formare în sânul societății a unei conștiințe colective și specifice de respect al valorilor sociale ocrotite de legea penală. Înscrierea în legea penală a faptelor ce constituie infracțiuni și a sancțiunilor aplicabile infractorilor trebuie să determine schimbarea atitudinii destinatarilor legii penale față de valorile sociale.

Fără a-i ignora funcția sancționatoare, dreptul penal actual a căpătat un rol preventiv-educativ pronunțat, câștigând o parte din terenul clasic al funcției punitive. Creșterea rolului educativ-preventiv al dreptului penal poate avea loc numai dacă normele acestei materii sunt ancorate în realitățile contemporane.

Funcția sancționatoare a dreptului penal constă în sarcina pe care o are această ramură de drept de a aplica infractorilor pedepsele sau de a lua față de aceștia măsurile (educative sau de siguranță) prevăzute de lege, necesare pentru disciplinarea conduitei lor. Celeritatea derulării activității procesual-penale și promptitudinea aplicării sancțiunilor de drept penal sunt standarde intrinseci ale acestei funcții a dreptului penal. Deși dreptul penal are încă un rol sancționator (*ius puniendi*), acesta nu exclude, ci chiar presupune luarea în considerare a unor principii menite să estompeze caracterul represiv al dreptului penal clasic și să garanteze persoanelor care urmează să suporte sancțiunile de drept penal că nu vor fi victimele arbitrariului organelor judiciare.

§2. Scopul și caracterele dreptului penal

Scopul dreptului penal – apărarea (protecția) societății împotriva infracțiunilor – este necesar să fie conturat cât mai clar, iar caracterele (particularitățile) sale sunt util a fi știute, întrucât trebuie evitat pericolul să se creadă că dreptul penal este un scop în sine, un ansamblu de norme menit să justifice existența organelor judiciare sau o ramură-appendice la altele. Dreptul penal este o ramură juridică ce are un scop clar, iar existența și necesitatea sa sunt de netăgăduit.

(*Principi di diritto penale. Parte generale*, Ed. Giuffrè, Milano, 2000, p. 8 și urm.) consideră că sunt funcții ale dreptului penal: funcția de orientare a conduitei umane (descurajarea comportamentelor interzise); funcția de intimidare (aflicțiunea pronunțată a sancțiunilor penale); funcția de reeducare (determinarea reconsiderării conduitei prin executarea sancțiunilor).

¹ Fl. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, p. 12.

² *Ibidem*. Pentru o tratare originală a funcțiilor dreptului penal, a se vedea M.-I. Mărculescu-Michinici, M. Duinea, *op. cit.* p. 15.

³ Pentru aceeași opinie, a se vedea N. Neagu, *op. cit.*, p. 8.

2.1. Scopul dreptului penal

Scopul dreptului penal îl constituie **apărarea (protecția, ocrotirea) societății (ordinii de drept și valorilor sociale) împotriva infracțiunilor și se îndeplinește prin prevenirea comiterii acestora și tragerea la răspundere penală a celor care nu se conformează** (celor care au comis fapte precum: luarea de mită, înșelăciunea, evaziunea fiscală, spălarea banilor, contrabanda, omorul, trădarea, violul, tâlhăria etc.). Intervenția legiuitorului, prin instrumente de drept penal, pentru combaterea faptelor antisociale are loc numai în cazul în care se constată că acestea prezintă un pericol social grav.

Scopul urmărit de legiuitor prin legislația penală este acela de a apăra ordinea de drept, iar, în sens restrâns, este acela de a apăra valori sociale, identificate de legiuitor în normele de incriminare. Acest scop, în principiu, este unul legitim.

Totodată, măsurile (mijloacele, instrumentele) adoptate de legiuitor pentru atingerea scopului urmărit trebuie să fie adecvate, necesare și să respecte un just echilibru între interesul public și cel individual¹.

Dreptul penal este o ramură de drept care are un loc bine conturat în cadrul sistemului dreptului, reglementând relații sociale specifice – relațiile de apărare socială esențiale. Remarcăm împrejurarea că anumite fapte antisociale au fost incriminate încă din cele mai vechi timpuri. Omorul, furtul, violul, vătămarea corporală, trădarea etc. au fost reprimite încă de la formarea primelor colectivități umane organizate. Acest fapt relevă că dreptul penal a avut, încă de la începutul formelor de organizare sociale, o poziție exclusivă și din ce în ce mai bine conturată în domeniul apărării valorilor sociale.

Scopul dreptului penal poate fi realizat numai prin crearea unui cadru juridic ancorat în realitățile existente în societate.

2.2. Caracterele dreptului penal

Caracterele (particularitățile) dreptului penal sunt trăsăturile exclusive, pe care această ramură de drept le are, în raport cu o parte sau cu toate celelalte ramuri ale sistemului dreptului. În doctrina autohtonă majoritară se rețin trei caractere (trăsături) ale dreptului penal, respectiv: caracterul autonom, caracterul de drept public și caracterul unitar².

În ceea ce ne privește, considerăm că dreptul penal are următoarele trei trăsături distinctive, care nu se regăsesc la toate ramurile dreptului: **caracterul de drept public, caracterul subsidiar și caracterul selectiv**. Autonomia dreptului penal, caracterul unitar al acestuia sau alte particularități evidențiate în doctrină nu sunt trăsături exclusive ale dreptului penal sau ale unei părți a ramurilor dreptului, ci acestea se regăsesc la toate celelalte ramuri. Într-adevăr, toate ramurile dreptului au caracter autonom (existență de sine-stătătoare) și caracter unitar (sistem unic)³.

¹ A se vedea Decizia Curții Constituționale nr. 405/2016, publicată în M. Of. nr. 517 din 8 iulie 2016.

² Sunt și autori români care contestă anumite caractere agreate în opinia majoritară. De pildă, într-o opinie (Fl. Streteanu, *op. cit.*, pp. 21-29) se consideră că dreptul penal are patru caractere: caracterul autonom, caracterul de drept public, caracterul subsidiar și caracterul selectiv.

³ Acesta este motivul pentru care, contrar opiniei majoritare, am considerat că autonomia și caracterul unitar nu sunt trăsături ale Dreptului penal.

Caracterul de drept public al dreptului penal constă în aceea că toate raporturile juridice reglementate de dreptul penal presupun ca subiect indispensabil statul, reprezentat de organele sale competente (judecători, procurori, organe de cercetare penală). Subiectele de drept implicate în aceste raporturi – statul și destinatarii – nu se află pe picior de egalitate, cum se întâmplă în cazul altor ramuri de drept (de pildă, în ceea ce privește dreptul civil), deoarece statul subordonează, în conformitate cu legea, subiectele pasive.

Trăsătura de drept public a dreptului penal nu este una exclusivă a acestei ramuri de drept, ea regăsindu-se și la alte ramuri de drept (dar nu la toate), care fac parte din **subsistemul dreptului public** (dar nu și la cele care aparțin categoriei dreptului privat). De pildă, dreptul administrativ și dreptul constituțional prezintă același caracter.

Prin Decizia nr. 405/2016, Curtea Constituțională a statuat: *„în exercitarea competenței de legiferare în materie penală, legiuitorul trebuie să țină seama de principiul potrivit căruia incriminarea unei fapte ca infracțiune trebuie să intervină ca ultim resort în protejarea unei valori sociale, ghidându-se după principiul «ultima ratio»¹. (...) în materie penală, acest principiu nu trebuie interpretat ca având semnificația că legea penală trebuie privită ca ultimă măsură aplicată din perspectivă cronologică, ci trebuie interpretat ca având semnificația că legea penală este singura în măsură să atingă scopul urmărit, alte măsuri de ordin civil, administrativ etc. fiind improprii în realizarea acestui deziderat. (...) din perspectiva principiului «ultima ratio» în materie penală, nu este suficient să se constate că faptele incriminate aduc atingere valorii sociale ocrotite, ci această atingere trebuie să prezinte un anumit grad de intensitate, de gravitate, care să justifice sancțiunea penală”*.

Așadar, în prezent se poate vorbi despre două noi caractere ale dreptului penal, recunoscute în jurisprudența instanței de contencios constituțional, respectiv caracterul subsidiar și caracterul selectiv².

Caracterul subsidiar al dreptului penal constă în obligația legiuitorului de a apela la această ramură de drept – *Dreptul penal* – numai atunci când celelalte ramuri de drept sau mijloace (chiar extrajuridice) sunt *neputincioase* să protejeze într-o manieră satisfăcătoare valorile sociale importante.

Utilizarea *Dreptului penal* când nu este necesară sau folosirea în mod excesiv a legii penale corodează principiile acestuia și bagatelizează activitatea de tragere la răspundere penală a infractorilor.

Caracterul selectiv al dreptului penal constă în obligația legiuitorului de a interzice numai acele comportamente antisociale care prezintă un grad de pericol suficient de mare pentru a face necesară incidența legii penale.

Faptele socialmente tolerabile sau cele de gravitate mică (nerelevante penal) nu trebuie să intre în sfera de acțiune a *Dreptului penal*, deoarece această ramură de drept este necesar să sancționeze numai comportamentele antisociale suficient de periculoase pentru pune în mișcare angrenajul specific celei mai grele forme de răspundere juridică existentă în societatea postmodernă.

¹ Termenul „ultima” provine din latinescul „ultimus”, însemnând „ultimul”, iar „ratio” în limba latină are semnificația de „procedeu”, „metodă”, „plan”.

² Pentru recunoașterea acestor caractere (subsidiar și selectiv), anterior deciziei Curții Constituționale nr. 405/2016, a se vedea Fl. Streteanu, D. Nițu, *op. cit.*, pp. 19-21.

§3. Necesitatea, structura și legătura dreptului penal cu alte ramuri de drept

Necesitatea dreptului penal nu trebuie să fie demonstrată în mod special, deoarece existența infracțiunilor evidentă. Dreptul penal este *reacția socială instituționalizată* față de acest fenomen – infracționalitatea (criminalitatea) – și trebuie să aibă elementele sale bine structurate și corelate cu celelalte ramuri de drept (dreptul procesual penal, dreptul constituțional, dreptul civil, dreptul administrativ etc.).

3.1. Necesitatea dreptului penal

Dreptul penal este ramura de drept a cărei ființă este justificată de **existența fenomenului infracțional**. Fenomenul infracțional poate fi denumit și prin termenii *criminalitate* sau *infracționalitate* ori – *lato sensu* – prin termenul *delincvență*.

Criminalitatea (infracționalitatea) cuprinde totalitatea infracțiunilor săvârșite într-o anumită perioadă pe un teritoriu determinat¹. Criminalitatea este un fenomen social care nu poate fi determinat cu precizie, ci numai aproximat, deoarece la acest nivel de dezvoltare a societății este imposibilă cunoașterea tuturor faptelor care constituie infracțiuni. În literatura de specialitate se face clasificarea în mai multe forme ale criminalității, respectiv: criminalitate legală², criminalitate aparentă (relevantă), criminalitate reală, cifra neagră a criminalității³. Doctrina abordează și alte delimitări, cum ar fi criminalitatea (delincvența) juvenilă, criminalitatea informatică, criminalitatea „gulerelor albe” (*white-collar criminality*), criminalitatea organizată etc.

Criminalitatea judecată (denumită în doctrină și legală sau judiciară) cuprinde totalitatea infracțiunilor săvârșite pentru care s-au pronunțat hotărâri definitive de condamnare.

Criminalitatea aparentă (cunoscută, descoperită, relevantă) cuprinde totalitatea infracțiunilor prevăzute de legea penală cunoscute de organele competente (parchet, instanțe, poliție etc.).

Criminalitatea reală cuprinde totalitatea infracțiunilor săvârșite pe un teritoriu într-o perioadă determinată, indiferent dacă sunt cunoscute ori înregistrate în evidențele organelor competente. Cifra criminalității reale nu este știută cu certitudine, ci ea este numai estimată pe baza unor criterii relative. Prin cercetări criminologice, această formă a criminalității poate fi estimată mult mai aproape de adevăr.

Cifra neagră a criminalității cuprinde diferența dintre criminalitatea reală și cea cunoscută (relevantă). Această formă de criminalitate poartă denumirea de *cifră neagră* din

¹ În accepțiune criminologică, infracționalitatea este identificată cu noțiunea de devianță socială, adică un comportament interzis de legea penală, indiferent dacă poate fi considerat ca fiind infracțiune sau numai ca faptă prevăzută de legea penală. În cel mai larg sens, devianța socială cuprinde orice conduită umană contrară normelor sociale, însă, din punct de vedere criminologic, criminalitatea reprezintă suma faptelor prevăzute de legea penală săvârșite într-o perioadă pe un teritoriu determinat.

² Denumirea de criminalitate legală apare ca improprie dacă avem în vedere sensul obișnuit al cuvântului legal. În ceea ce ne privește, pentru denumirea acestei forme de criminalitate, în continuare vom utiliza expresia criminalitate judecată.

³ T. Amza, *Criminologie teoretică*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, pp. 44-48. Precizăm faptul că noțiunea de „crimă”, folosită în domeniul criminologiei, are o accepțiune mai extinsă decât în sfera dreptului penal [unde se identifică cu o specie de infracțiune (omuciderea)]. A se vedea și V. Cioclei, *Criminologia etiologică*, Ed. Actami, București, 1996, pp. 11-15.

cauza faptului că ea nu este cunoscută cert, ci este ocultă, nedescoperită, iar dimensiunile sale rămân practic discutabile. Numărul crescut al condamnărilor și creșterea gradului de ocupare în penitenciare nu constituie decât indicii că infracționalitatea se află pe un trend crescător, iar nicidecum nu poate fi vorba despre certitudine.

În general, se poate spune că există o oarecare corespondență între numărul infracțiunilor săvârșite într-o perioadă determinată, pe un anumit areal, și numărul persoanelor care le săvârșesc sau le suportă efectele. Astfel, dacă cifra criminalității este ridicată, atunci și cifra infractorilor este mare, după cum tot ridicată este și cea a victimelor infracțiunilor.

3.2. Structura dreptului penal

Utilizând anumite criterii, fără a afecta unitatea sau autonomia dreptului penal, normele penale pot fi structurate în mod corespunzător.

• Drept penal – partea generală și Drept penal – partea specială

Această primă diviziune are la bază criteriul domeniului de incidență (aplicare), conform căruia dreptul penal este alcătuit din două părți: **partea generală** și **partea specială**. De altfel, la rândul său, Codul penal este divizat în două părți, partea generală și partea specială.

Partea generală a dreptului penal substanțial cuprinde regulile aplicabile tuturor infracțiunilor reglementate de legislația penală, care delimitează cadrul general de aplicare a legii penale, definesc infracțiunea, prevăd trăsăturile sale generale și elementele constitutive, stabilesc condițiile generale de tragere la răspundere penală, sancțiunile și modul lor de aplicare. Sediul materiei acestor norme se găsește, ca regulă, în Partea generală a Codului penal. Pe lângă normele generale cuprinse în Codul penal, întâlnim astfel de norme și în legile penale complinitoare (Legea nr. 302/2004, de exemplu).

În doctrina străină, ca expresie echivalentă celei de *drept penal – partea generală*, este folosită și sintagma *drept penal general*¹. Unii autori afirmă chiar existența a două ramuri de drept penal material: dreptul penal general și dreptul penal special².

Partea specială a dreptului penal material este alcătuită din subsamblul normelor de incriminare și al celor care reglementează relații sociale născute din săvârșirea unei singure infracțiuni sau a unor infracțiuni determinate. Acestea sunt cuprinse în Partea specială a Codului penal, în legile penale speciale și în legile nepenale cu norme penale (de regulă, de incriminare). În doctrină, ca expresie analogă sintagmei *drept penal – partea specială*, este utilizată expresia *drept penal special*³.

Dreptul penal – partea generală și *Dreptul penal – partea specială* constituie două subsambluri de norme juridice penale care alcătuiesc împreună subsistemul (ramura)

¹ A se vedea, spre exemplu: G. Stefani, G. Levasseur, *Droit pénal général et procédure pénale*, Ed. Dalloz, Paris, 1964; C. Hennau, J. Verhaegen, *Droit pénal général*, Ed. Bruylant, Bruxelles, 1995.

² Considerăm că recunoașterea unei ramuri de drept sau utilizarea unei expresii este o chestiune parțial convențională. Pe de altă parte, nu poate fi negată dependența fundamentală reciprocă a normelor penale speciale față de normele penale generale, ceea ce înseamnă că, indiferent de denumire, normele generale și cele speciale sunt un tot unitar.

³ A se vedea, de pildă, R. Vouin, *Droit pénal spécial*, Ed. Sirey, Paris, 1968.

dreptului penal, cu toate că majoritatea facultăților de drept au în planul de învățământ două discipline de studiu, una care se ocupă de normele penale generale și alta care are ca obiect normele penale speciale. Împărțirea în cele două discipline s-a făcut din considerente didactice.

• **Drept penal material (substanțial) și drept penal formal (procesual)**

Dreptul penal formal este de fapt **dreptul procesual penal** și cuprinde ansamblul normelor juridice privitoare la reglementarea procesului penal¹ și activitatea de tragere la răspundere penală a persoanelor care comit fapte prevăzute de legea penală. Procesul penal este „*activitatea reglementată de lege, desfășurată de organele competente, cu participarea părților și a altor persoane, în scopul constatării la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală*”².

Dreptul penal substanțial se identifică cu dreptul penal *stricto sensu*.

• **Dreptul penal național, dreptul penal internațional, dreptul internațional penal și dreptul penal european**

Potrivit criteriului apartenenței sursei formale (izvorului), distingem: **dreptul penal național, dreptul penal internațional, dreptul internațional penal și dreptul penal european**.

Dreptul penal național (intern) cuprinde subansamblul normelor juridice ce reglementează raporturile sociale (relațiile apărare socială) interne, fără elemente de extraneitate.

Dreptul penal internațional cuprinde grupul de norme juridice penale care reglementează relațiile sociale privind cooperarea judiciară internațională în domeniul combaterii infracționalității. Sunt asemenea norme, de pildă, normele penale cuprinse în Convenția europeană referitoare la transferul condamnaților. Așa cum s-a remarcat în doctrină, dreptul penal internațional este de fapt dreptul procesual penal internațional³.

Dreptul internațional penal este alcătuit din grupul de norme juridice penale care reglementează răspunderea penală determinată de infracțiuni prevăzute în izvoare de drept externe. De pildă, prin normele Statutului Curții Penale Internaționale sunt incriminate mai multe fapte, printre care: genocidul, agresiunea etc. În general este vorba despre infracțiuni contra umanității (păcii și omenirii)⁴. Aceste infracțiuni încalcă ordinea penală internațională⁵. În literatura de specialitate, dreptul internațional penal este de fapt dreptul penal material (substanțial) internațional⁶.

¹ I. Neagu, *Drept procesual penal. Tratat*, Ed. Global Lex, București, 2002, p. 53.

² *Ibidem*, p. 43.

³ N. Neagu, *op. cit.*, p. 10.

⁴ Statutul Curții Penale Internaționale (adoptat de ONU în anul 1998) a fost ratificat de statul român prin Legea nr. 111/2002. Acest tratat conține atât norme de drept penal material, cât și norme de procedură.

⁵ Pentru mai multe date, a se vedea: Gr. Geamănu, *Dreptul penal internațional și infracțiunile internaționale*, Ed. Academiei Române, București, 1977, p. 23; B. Onica-Jarka, *Jurisdicția internațională penală*, Ed. C.H. Beck, București, 2006, p. 3 și urm.

⁶ N. Neagu, *op. cit.*, p. 10.